एवं कश्मलभूयिष्ठा भूरमेध्याति कथ्यते ॥
कृमिकीटपदक्षेपैर्दूषिता यत्र मेदिनी ।
एष्वया कर्षणैः क्षिप्ता वान्तैर्व्वा दुष्टतां व्रजेत् ॥
नखदन्ततनूजत्वक्तुषपांशुरजोमलैः ।
भस्मपङ्कतृणैर्व्वापि प्रच्छन्ना मलिना भवेत् ॥"
वापनं मृदन्तरेण पूरणम् । ऊषितं वासः ।
एष्वा घनीभूतश्लेष्मादि । चतुर्द्धादौ पञ्चानां मध्ये
यथासम्भवं ग्रहणम् । अङ्गिराः ।
"शौचं सहस्ररोमाणां वाय्वग्न्यर्केन्दुरश्मिभिः ।
रेतस्पृष्टं शवस्पृष्टमाविकं नैव दुष्यति ॥"
सहस्ररोमाणां कम्बलानाम् । इति शुद्धि-
तत्त्वम् ।

शवकाम्यः, पुं, (शवः काम्यो यस्य ।) कुक्कुरः ।
इति शब्दरत्नावली ॥

शवयानं, क्ली, (शवस्य यानम् ।) शववहनार्थ-
खट्टा । मड़ार खाट इति भाषा । तत्पर्य्यायः ।
काष्ठमञ्चः २ । इति हारावली ॥ खोटः ३
खाटी ४ खाटिका ५ शवरथः ६ । इति शब्द-
रत्नावली ॥

शवरः, पुं, (शव+बाहुलकादरः । यद्वा, शवं
राति गृह्णातीति । रा+कः ।) म्लेच्छजाति-
विशेषः । इत्यमरः ॥ मयूरपुच्छपरिधानो म्लेच्छः
किरातः । पत्रपरिधानः शवरः । इति तट्टी-
कायां भरतः ॥ पानीयम् । शिवः । इति
मेदिनी ॥ शास्त्रविशेषः । हस्तः । इत्युणादि-
कोषः ॥

शवरथः, पुं, (शवस्य रथः ।) शवयानम् । इति
शब्दरत्नावली ॥

शवरलोध्रः, पुं, श्वेतलोध्रः । इति रत्नमाला ॥

शवरालयः, पुं, (शवरस्यालयः ।) शवरगृहम् ।
तत्पर्य्यायः । पक्कणः २ । इत्यमरः ॥ पक्कणः ३ ।
इति शब्दरत्नावली ॥ शवरावासः ४ । इति
हेमचन्द्रः ॥

शवरावासः, पुं, (शवरस्यावासः ।) शवरालयः ।
इति हेमचन्द्रः ॥

श(ब)वलः, पुं, (शप आक्रोशे+"शपेर्व्वश्च ।"
उणा० १ । १०७ । इति कलः वश्चान्तादेशः ।)
कर्व्वुरवर्णः । तद्वति, त्रि । इत्यमरः ॥ (यथा,
भागवते । ३ । २३ । २४ ।
"अङ्गञ्च मलपङ्केन संछन्नं शवलस्तनम् ॥")

शवला, स्त्री, (शवल+स्त्रियां टाप् ।) शवलवर्णा
गौः । इत्यमरभरतौ ॥

शवली, स्त्री, (शवलयोगादन्यतो ङीष् ।) शवल-
वर्णा गौः । इत्यमरभरतौ ॥

शवसानः, पुं, पथिकः । इति सिद्धान्तकौमुदी ॥
वैदिकपदोऽयम् । शवधातोरौणादिकसानच्-
प्रत्ययेन निष्पन्नमेतत् ॥

शश, प्लवने । इति कविकल्पद्रुमः ॥ (भ्वा०-पर०-
अक०-सेट् ।) शशी शशिशुशीः शशन्निति
किरातयमकात् । शशति भेकः प्लवेन गच्छ
तीत्यर्थः । तृ फल भज इत्यत्र वर्ज्जनमस्यैव ।
दन्त्यान्तोऽयमपीत्येके । इति दुर्गादासः ॥

शशः, पुं, (शशति प्लवेन गच्छतीति । शश+
अच् ।) मृगविशेषः । इत्यमरः ॥ शशारु इति
खरगोश इति च भाषा ॥ (यथा, मनौ ।२।२७०।
"शशकूर्म्मयोस्तु मांसेन मासानेकादशैव तु ॥")
अस्य मांसगुणाः । स्वादुत्वम् । कषायत्वम् ।
मलबद्धकारित्वम् । शीतत्वम् । लघुत्वम् ।
शोथातीसारपित्तरक्तनाशत्वम् । रूक्षत्वञ्च ।
इति राजवल्लभः । अपि च ।
"शशमांसं त्रिदोषघ्नं दीपनं श्वासकासनुत् ॥"
इति राजनिर्घण्टः ॥
अन्यच्च ।
"शशः शूली लोमकर्णो विलेशयः प्रकीर्त्तितः ।
शशः शीतो लघुर्ग्राही रूक्षः स्वादुः सदा
हितः ॥
वह्निकृत् कफपित्तघ्नो वातसाधारणः स्मृतः ।
ज्वरातीसारशोषास्रश्वासामयहरश्च सः ॥"
इति भावप्रकाशः ॥
श्राद्धेऽस्य मांसस्य दानफलं यथा,—
"हविष्यान्नेन वै मासं पायसेन च वत्सरम् ।
मात्स्यहारिणकौरभ्रशाकुनिच्छागपार्षतैः ॥
ऐणरौरववाराहशाशैर्मांसैर्यथाक्रमम् ।
मासवृद्ध्याभितृप्यन्ति दत्तेनेह पितामहाः ॥"
इति श्राद्धतत्त्वम् ॥
विष्णवे एतन्मांसस्य देयत्वं यथा,—
"मार्गं मांसं तथा च्छागं शाशं समनुयुज्यते ।
एतानि हि प्रियाणि स्युः प्रयोज्यानि वसुन्धरे ॥"
इत्येकादशीतत्त्वम् ॥
चन्द्रलाञ्छनः । इति धरणिः ॥ वोलः । लोध्रः ।
मनुष्यविशेषः । इति मेदिनी ॥ स तु चतुर्व्विध-
पुरुषान्तर्गतपुरुषविशेषः । तस्य लक्षणं यथा,—
"मृदुवचनसुशीलः कोमलाङ्गः सुकेशः
सकलगुणनिधानः सत्यवादी शशोऽयम् ॥"
इति रतिमञ्जरी ॥

शशकः, पुं, (शश+स्वार्थे कन् ।) शशः । यथा,
"शशकः शल्लकी गोधा खड्गी कूर्म्मश्च पञ्चमः ।
भक्ष्याः पञ्चनखेष्वेते न भक्ष्याश्चान्यजातयः ॥"
इति स्मृतिः ॥

शशधरः, पुं, (शशस्य धरः ।) चन्द्रः । (यथा,
साहित्यदर्पणे । १० ।
"इदं वक्त्रं साक्षाद्विरहितकलङ्कः शशधरः ॥")
कर्पूरः । इत्यमरः ॥

शशप्लुतकं, क्ली, नखाघातः । इति शब्दमाला ॥

शशबिन्दुः, पुं, विष्णुः । राजविशेषः । इति मेदिनी ॥
(यथा, महाभारते । १ । १ । २२५ ।
"रामं दाशरथिञ्चैव शशबिन्दुं भगीरथम् ॥")
स तु चित्ररथपुत्रः । इति पुराणम् ॥

शशभृत्, पुं, (शशं बिभर्त्तीति । भृ+क्विप् ।)
चन्द्रः । इति हेमचन्द्रः ॥ (यथा, कथासरित्-
सागरे । ७३ । २५६ ।
"गृहीतो राजशशभृत् वैद्यासाध्येन यक्ष्मणा ॥")

शशभृद्भृत्, पुं, (शशभृतं चन्द्रं बिभर्त्तीति । भृ+
क्विप् ।) शिवः । यथा,—
"आत्मानं योगनिद्राञ्च चिन्तयित्वा मन-
स्विनी ।
दक्षिणे स्वशरीरस्य भागार्द्धं शशभृद्भृतः ॥"
इति कालिकापुराणे ४४ अध्यायः ॥

शशलोम, [न्] क्ली, (शशस्य लोम ।) शशकस्य
रोम । तत्पर्य्यायः । शशोर्णम् २ । इत्यमरः ॥
(पुं, तन्नामकराजः । यथा, महाभारते ।
१५ । २० । १४ ।
"शशलोमा स राजासीत् राजन् परम-
धार्म्मिकः ॥")

शशशिम्बिका, स्त्री, जीवन्ती । इति राजनिर्घण्टः ॥

शशस्थली, स्त्री, अन्तर्व्वेदी । इति त्रिकाण्डशेषः ॥
सा च गङ्गायमुनयोर्मध्यदेशः । अधुना दोयाव
इति नाम्ना ख्यातः ॥

शशाङ्कः, पुं, (शशोऽङ्क चिह्नं अङ्के क्रोड़े वा यस्य ।)
चन्द्रः । इति हलायुधः ॥ (यथा, कथासरित्-
सागरे । १८ । ३६५ ॥
"स जनैर्द्दृशे तत्र शिखरे ज्वलितौषधौ ।
शशाङ्क इव पूर्व्वाद्रेरुदयस्थो विदूषकः ॥")
कर्पूरः । इति राजनिर्घण्टः ॥

शशाण्डुलिः, स्त्री, कर्कटीभेदः । तत्पर्य्यायः । बहु-
फला २ तण्डुली ३ क्षेत्रसम्भवा ४ क्षुद्राम्ला ५
लोमशफला ६ धूम्रा ७ वृत्तफला ८ । अस्या
गुणाः ।
"शशाण्डुलि स्तिक्तकटुश्च कोमला
कट्वम्लयुक्ता मधुरा कफापहा ।
पाके तु साम्ला मधुरा विदाहकृत्
कफे तु शुष्का रुचिकृच्च दीपनी ॥"
इति राजनिर्घण्टः ॥

शशादः, पुं, (शशमत्तीति । अद+अच् ।) श्येन-
पक्षी । इति राजनिर्घण्टः ॥ (इक्ष्वाकुपुत्रः ।
यथा, महाभारते । ३ । २२१ । १ ।
"इक्ष्वाकौ संस्थिते राजन् शशादः पृथिवी-
मिमाम् ।
प्राप्तः परमधर्म्मात्मा सोऽयोध्यायां नृपोऽभवत् ॥"
अस्य विकुक्षिरिति नाम आसीत् । अयं हि
पित्रनुज्ञातः श्राद्धार्थं मांसमानेतुं वनं गतः
मृगान् व्यापादयामास । ततोऽतिश्रान्तः क्षुत्-
परीत एकं शशमभक्षत् अतोऽस्य शशाद इति
नाम अजायत । एतद्विवरणं भागवते । ९ । ६
अध्याये तथा विष्णुपुराणे ४ । २ अध्याये च
द्रष्टव्यम् ॥)

शशादनः, पुं, (शशमत्तीति । अद+ल्युः ।)
श्येनपक्षी । इत्यमरः ॥

शशिकला, स्त्री, पञ्चदशाक्षरपादच्छन्दोविशेषः ।
यथा,—
"गुरुनिधनमनु लघुरिह शशिकला ।
मलयजतिलकसमुदितशशिकला
व्रजयुवतिलसदलिकगगनगता ।
सरसिजनयनहृदयसलिलनिधिं
व्यतनुत विततरभसपरितरलम् ॥"
इति छन्दोमञ्जरी ॥